

גליון נ' - פ' ויקהל ה'תשע"א / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב' האם "ועשית ככל אשר יורוך" נוהג גם בצווי גדולי ישראל שבכל דור ודור

כתב הרמב"ם (שרש א, ועשה קעד, ועיין לאו שיב) הזהירנו יתברך מעבור דבר מכל מה שתקנו אותו או גזרו חכמינו ז"ל דכתב "ועשית ככל אשר יורוך" וכתב "לא תסור וגו'", ע"כ. אולם דעת הרמב"ן (שרש א) שאין אזהרות אלה על דברים שדרשו חכמים בייג מדות. והנה כבר הארכנו בגליון כ"ה דלהלכה קי"ל כדעת הרמב"ם, אלא שאכתי יש לדון האם עשה ולא הני"ל נאמרו על תקנות של חכמי כל דור ודור או דלמא על תקנת חז"ל שתקנו בית דין הגדול שבלשכת הגזית דבזה איירי הקרא.

והנה החינוך (סוף מצוה תצו) כתב על זה בזה"ל: לענין החיוב עלינו לשמוע לדברי חכמינו הקדמונים, ואל גדולינו בחכמת התורה ושופטינו שבדורנו, ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, ע"כ. וכן פסק בחיי אדם (פסח, נשמת אדם אות כ) "כל בית דין שבעיר יש להם דין בית דין הגדול לתקן תקנות לגדור גדרים, ויש בהם משום לאו ועשה כמבואר ברמב"ם".

וכ"כ להדיא החיד"א (עין זכור מע' ח סוף אות יט) בדעת הרמב"ם שמצוה זו נאמרה על כל מה שיגזרו ב"ד בכל דור ודור. וכן מוכח בגינת ורדים (לפמ"ג כלל ט) אלא שדעתו דדוקא במה שגזרו "רוב חכמים" שבאותו דור. וכ"כ בקובץ שעורים (קוד"ס סי' ב אות ג). ולפי המהר"ם שיק (סי' רסו אות ג) כל קהל בעירם הם כסנהדרין לישראל בתקנותיהם ומ"מ אם לא קיבלו ישראל עליהם בטל התקנה. אולם עיין בספר הזכרון (זכרון א) שכל בית דין של שלשה שבכל דור בכלל זה. [ועיי' בשו"ע וברמ"א (ח"מ סי' ב סעי' א) שפעמים שביד גדול הדור וטובי העיר שהמחוס ב"ד, לתקן תקנות].

אלא שכבר תמה המנחת חינוך (מצוה תצה אות ג) דמנין להחינוך זה, דשאני בית דין הגדול אשר כבוד השם יתברך חופף עליהם כל היום, "אך דנראה זה גם כן מדברי הרמב"ם בספר המצוות ובהקדמה לספר יד החזקה וברמב"ן, ובודאי מצאו באיזה מקום".

אולם הגר"י פערלא (בהגהותיו על החינוך שם) כתב שאין זו אלא דעת החינוך בלבד ואין שום משמעות מהרמב"ם והרמב"ן כדברי החינוך. ובאמת כדברי הגרי"פ מוכח ברמב"ן (דברים יז, יא) שכתב שהתורה צותה "שנשמע לב"ד הגדול העומד לפני השם וכו'".

וכן המהר"ץ חיות (תורת נביאים פ"ג מאמר לא תסור) כתב בדעת הרמב"ם שבכלל לא תסור נכלל התקנות שנתקנו בבית דין הגדול שבלשכת הגזית, אלא שמשחרב בית המקדש ובטלו הסנהדרין, וכל חכם שבזמנו מורה לדעתו והחכמים בעצמם חלוקים זה בזה, אין הדינים הללו במצות לא תסור, ע"כ. ובאמת כבר קדמו לו בזה המרגניתא טבא (שרש א). וכן נקטו החוזרי (משנה ג פל"ט הביאו המהר"ם שיק שם) והחקרי לב (יו"ד ח"ג סי' מט ד"ה וראית) ועיי"ש שכתב שאף לפי החינוך הני"ל, המצוה היא לשמוע אל חכמי ישראל בכל מה שיגזרו בחכמת התורה אבל לא בתקנות שהם לצרכן ותיקון בני העיר והנהגותם.

וכ"כ בתורה תמימה (דברים יז, יא אות נז) והוסיף דאע"פ דפשוט הוא דמצוה וגם חובה שיש לשמוע לדברי חכמים שבכל דור וכמבואר (שם פס' ט) 'אל השופט אשר יהיה בימים ההם' הא אין לילך אלא אצל שופט שבימך, אבל בודאי לא שייך לומר דיש בזה משום לאו גמור, ע"כ.

נמצינו למדין שהדבר תלוי במחלוקת האם הלאו והעשה הני"ל נאמרו דוקא על תקנות שבב"ד הגדול או גם על התקנות שבדורות שאחריהם, ומ"מ מבואר שלכו"ע דוקא אם "גזרו" על זה בית דין או רוב החכמים לכל אחד כדאית ליה [אם קיבלו ישראל עליהם התקנה, וכי"ל בשם המהר"ם שיק].

וכל זה לדעת הרמב"ם, אולם לפי החינוך ברור דלדעתו איכא מצות עשה ואיסור לאו לשמוע לחכמי כל דור ודור. אלא דצ"ע שהרי החינוך (מצוה תצו) גופא נקט כשיטת הרמב"ן הני"ל שתקנות וגזרות שעשו חכמים אין להם לאו אלא סמך בעלמא, וא"כ איך יתכן שמחויבים לשמוע את דברי חכמים שבכל דור ואין אנו מחויבים לשמוע לתקנות שתקנו מקדם, וע"כ צריך לומר שכונת החינוך שבכל דור ודור אינו אלא "בכלל" העשה, אבל אין בזה עשה ולאו גמור. [שוי"מ בספר מנחת אשר (דברים שם אות ד) שכתב כדברינו, עיי"ש].

וכן בקובץ שיעורים (קוד"ס סי' יא אות יח) כתב שאף להרמב"ן אנו חייבים לעשות כדבריהם כי מקיימים בזה רצון השי"ת שהסכימה דעתו לדעתו, ומ"מ כיון שלא בא עליהן צווי מפורש בתורה הן קלים מדברי תורה המפורשים, [ועיי' עוד שם (אות לב) בשם הגר"ח מוולוז'ין]. וכ"כ בשערי יוסף (שער הספיקות פ"ד ד"ה ונראה) ובמנחת שלמה (ח"ב סי' נח אות ג), ודו"ק.

שיעור הזמן שבין השקיעה לצאת הכוכבים

כתב הש"ע (א"ח סי' רס"א ס"ב) י"א שצריך להוסיף מחול על הקודש, וזמן תוספת זה הוא מתחילת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות, והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביעי רצה לעשותו כולו תוספת עושה רצה לעשות ממנו מקצת עושה, ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש. ושיעור זמן בה"ש הוא ג' רבעי מיל שהם מהלך אלף ות"ק אמות קודם הלילה. עכ"ל.

ועל מ"ש דהוא אלף ות"ק אמות "קודם הלילה" ביאר המש"ב (סי"ק כ"ד) "לילה נקרא מה"ת לכל דבר משיראו ג' כוכבים".

והיינו דהלילה הוא משעה שיראו ג' כוכבים, אלא דבפועל זמן זה הוא שיעור ד' מילין אחר השקיעה [וי"ל דע"כ דייק המחבר וכתב דשיעור זמן בין השמשות הוא ג' רבעי מיל "קודם הלילה", ולא כתב דהוא זמן ג' רבעי מיל אחר ג' מילין ורביעי מן השקיעה, דאתא למימר דשיעור בין השמשות והלילה אינו מחמת הזמן שאחר השקיעה, אלא מחמת יציאת הכוכבים - אלא דבפועל זמן יציאת הכוכבים הוא שיעור ד' מילין אחר השקיעה].

ואיכא בזה נפ"ק טובא למעשה וכמ"ש הבה"ל שם (ו"ה קודם הלילה) וז"ל: לילה נקרא מהתורה לכל דבר משיראו הג' כוכבים בינונים, ומפני שאין אנו בקיאים בין גדולים לבינונים על כן צריך לפרוש ממלאכה אפי' לדעת ר"ת ג' רבעי מיל קודם שיתראו שום כוכבים, וכ"כ המנחת כהן ופשוט. ודע לפי מה שידוע שנשתנה השיעור דד' מילין לפי האופק והזמן וכמ"ש לעיל, ובמדינותינו רגילות להראות כוכבים קודם השלמת השיעור דד' מילין, לא יוכל לעשות מלאכה בע"ש עד השלמת הזמן המבואר בשו"ע אפי' לדעת ר"ת, כי כבר חשך היום באותו הזמן והוא לילה או עכ"פ ספק לילה, אלא יפרוש עכ"פ חצי שעה [דלכל בו זמן בה"ש ותוספת שבת וכמו שכתב בספר ח"א] קודם הזמן שרגילות להתראות הכוכבים באותו מקום.

והנה בברכ"י (סי' רס"א ס"ק א') כתב דראה להרב גינת ורדים בתשו' כת"י שכתב שהעולם נהגו בכל גלילות ישראל כסברת הגאונים, ובמוצאי שבת בכדי שהות שנים שלשה מילין מדליקין.

ובמחזיק ברכה (שם ק"א ס"ק ז') כתב וז"ל: בספרי הקטן ברכי יוסף בראש הסימן כתבתי משם הגינת ורדים בתשובה כ"י שהעולם נהגו כסברת הגאונים בשיעור זמן בין השמשות וכו' ע"ש, ועתה נדפס ספר גט מקושר לעטרת ראשי מורי הרב זלה"ה וראיתי שכתב בקיאוורו לתוספי הרא"ם סוף הלכות כיפור דף ק"ח ע"ב גם כן שמנהג העולם ע"פ סברת הגאונים שתכף אחר השקיעה מתחיל זמן בין השמשות שהוא ג' רבעי מיל, וסברא זו קרובה לדעת, ומנהגן של ישראל תורה היא ויש להם על מה שישמוכו, ומי שירצה להחמיר כר"ת תבא עליו ברכה אך אין למחות ביד המקילין וכו' ע"ש.

והנה למדנו מדברי הגינת ורדים תרתי, חדא דמנהג כל גלילות ישראל כסברת הגאונים (ול"כ הגט מקושר), ומאיך דאע"ג דנהגו כהגאונים מ"מ לא עבדינן מלאכה במוצאי שבת אלא בכדי שהות שנים ושלשה מילין אחר השקיעה.

וכיוצ"ב מציינו בשו"ת רב פעלים (א"ח ח"ב סי' י"ט) דהביא דברי הרב ר' אליהו מאני דהעלה דאחר י"ג דק' ומחצה מן השקיעה הוא זמן צאת הכוכבים וא"א להתפלל מנחה אחר אותו הזמן, ומ"מ בתוך דבריו שם כתב דהמנהג בא"י דאין עושין מלאכה במוצ"ש עד חצי שעה אחר קריאת המוגרב (דהיינו כשלשים ושבע עד ארבעים דק' אחר השקיעה ע"ש).

וכן הוא בבא"ח (ש"ר פרשת ויקהל סעיפים ח"ט) דאע"ג דלענין זמן תפילת מנחה כתב דזמנה עד י"ג דק' ומחצה אחר השקיעה, מ"מ לענין זמן פלג המנחה להתפלל בו ערבית כתב דהמנהג לחשב צאת הכוכבים שליש שעה אחר קריאת המוגרב (דהיינו כשלשים דק' אחר השקיעה ע"ש). וחזינן דאזיל חומר לאכאן ולכאן. ולכאן טעם המנהג הוא משום דחזינן דלאחר ג' רבעי מיל מהשקיעה (דהיינו אחר י"ג דק' ומחצה) אכתי ליכא ג' כוכבים בינונים, וע"כ נהגו לחכות כשהות שנים ושלשה מילין אחר השקיעה דאז חזינן ג' כוכבים בינונים.

האם העוסק בכיבוד 'אם' פטור מכבוד 'אב'?

איתא בקדושין (לא). "אבא אומר השקיני מים ואימא אומרת השקיני מים הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך" [וכן פסק השו"ע (י"ד סי' ט"ו) רמב"ם סי' ט"ז].

ושאל השואל האם כשהבן כבר התחיל לעסוק בכיבוד 'אם', והאב צוהו להשקות לו מים וכדו' האם עליו להפסיק או דלמא כיון דהעוסק במצוה פטור מן המצוה [ואף ממצות כבוד אב ואם, עיין רמ"א (שם סי' י"ב)] על כן עליו לסיים מצות כבוד 'אם'.

שו"מ **בתשובות והנהגות** (ח"ד סי' רח) שנשאל בשאלה הנ"ל ומסיק שחייב בכבוד האב, כי לא רק שהוא עדיף על כיבוד אם אלא יסודו הוא שאין מצות כיבוד 'אם' כלל מול מצות כיבוד אב כיון שמשועבדת לו. ונכ"כ שצריך להניח בכה"ג כבוד אימו **ביד שאול** (י"ד סי' רמ"ק י"א), ועיין **בדברי מלכיאל** (ח"ב רס"י קל"ז).

אולם נראה שלולי חידוש הנ"ל יש לומר דחייב אף בכה"ג להפסיק מצות "כבוד אם" ולעסוק "בכבוד אב" שהרי יש לומר דעד כאן לא אמרינן העוסק במצוה פטור מן המצוה אלא בשתי מצות שונות אבל באותה מצוה יש לומר דלעולם חייב, דחדא מצוה היא, וא"כ בנד"ד חוזר הכלל "הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך".

ולכאורה ראייה ליסוד הנ"ל, מהא דפסק **השו"ע** (סי' קד סי' ז) שהעומד בתפלת י"ח פוסק לשמוע קדיש וקדושה ויוצא ע"י שומע כעונה. ולכאורה קשה טובא דאמאי עליו להפסיק מצוותו, והרי אנו קיי"ל [עיין רמ"א (סי' לח) וביאור הלכה (שם ד"ה אס)] דעוסק במצוה פטור מן המצוה אפילו במקום שאפשר לקיים מצוה השנייה, אלא ע"כ צ"ל דבמצוה חדא לא אמרינן דהעוסק במצוה פטור ממצוה שניה [שו"מ **במועדים וזמנים** (סי' צג הגה א) שכתב נמי כנ"ל].

אולם בגליון כ"ז הארכנו בס"ד בזה והבאנו שהטעם שיש להפסיק תפלת י"ח בכה"ג, היינו כי כאשר שני המצוות מזומנות לפניו ורק איכא משום שהיית זמן גרידא אין פטור של עוסק במצוה, וכדמוכח מדברי **המ"ב** (סי' ע"ק י"ח).

אלא שאכתי יש להביא ראייה מוכחת דבחדא מצוה לא אמרינן ה"עוסק במצוה פטור מן המצוה, מהא דקיי"ל "אין עושין מצות חבילות חבילות" [עיין סוטה (ת"ז)]. כלומר העוסק בקיום מצוה אין לו לעסוק ולקיים מצוה אחרת דמחזי שרוצה לפטור עצמו מהם וכמשאוי הם עליו.

ולכאורה יש לתמוה אמאי אמרו חז"ל דאין לעשות כן משום מצות חבילות חבילות

תיפוק ליה דאין לעשות כן מדין העוסק במצוה פטור מן המצוה, בפרט לדעת **הריטב"א** (סוכה כה. ד"ה מתני' שלוחי מצוה) דס"ל דאיכא "איסורא" לעסוק במצוה שניה. אע"כ דבאותה מצוה לכוי"ע אינו פטור [וכן יוצא מדברי **השואל ומשיב** (מד' שתי' שאלה י"ד סי' הנהגה בשנת תר"א), ודו"ק].

אולם בבית האוצר (למהר"י ענגיל, מע' האלקף כלל ט"ד) כתב טעם חדש להא דאין עושין מצוות ח"ח, דכיון שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וא"כ אם עושה מצוה עם קיום מצוה אחרת הרי הוא פטור ממנה ומקבל שכר כאינו מצוה ועושה, והרי מוריד מצוה שהיא חובה בעצמותה לעשותה באופן שאינו חובה, ע"כ. מבואר מדבריו דאמרינן העוסק במצוה פטור מן המצוה אפ"י במצוה אחת. [שו"מ **במהרש"ג** (ח"א סי' קב ד"ה והנה) שכדענין של אין עושין מצות ח"ח הוא במחמתא חדא עם העוסק במצוה פטור מן המצוה רק דהעוסק במצוה נאי על מצוה אחרת כגון העוסק בתורה פטור מתפלה, ואין עושין מח"ח הוא באותה המצוה עצמה, אבל כשבמעשה אי מקיימן ב' מצוות שייך ביה אין עושין מח"ח].

אבל דבריו הם דברי חידוש שהרי כבר כתבו הראשונים טעם אחר לדין של אין עושין מצוות חבילות חבילות. עיין **רש"י** (סוטה שם ד"ה חבילות) שהיינו משום שנראה כמי שהיו [המצוות] עליו למשאוי, ע"כ. וכ"כ **התוס'** (שם ד"ה והא). **הרשב"ם** (פסחים ק"ב), ועיין **תוס'** (מוע"ק ת: ד"ה לפי שאין) ו**ח"א** (כלל סח אגת ג.).

אלא **שבספר אהבת חסד** (למחנן החפץ חיים ח"א פ"א נתי"ה ס"ק ז) כתב דהמשאיל כלי לעני דהוי מצוה גמורה משום חובת צדקה, פטור למיתב פרוטה לעני כי "העוסק במצוה פטור מן המצוה", וא"כ מוכח שאף באותה מצוה פטור מהמצוה, ודו"ק.

העלון נתרם בעילום שם
להצלחת התורם ומשפחתו
בכל העניינים

לע"נ
מרת מריה (מרים) בת ליב ע"ה
ומרת פאניה בת אליה (אליהו) ע"ה

© שמעתא עמיקתא - הערות ותרומות בטל' 02 571-3932

והכי איתא **בכה"ח** (סי' רס"א ס"ק א') דאחר שהביא דברי הברכ"י והמחזיק ברכה הנ"ל, כתב וז"ל: והמנהג עכשיו בינינו כס' הגאונים דוקא להחמיר דהיינו בהכנסת שבת ויוה"כ וכדומה דהיינו לאחר התחלת שקיעת החמה שאין השמש נראית עוד על הארץ חושבין אותו לכה"ש ואחר ג' רבעי מיל לזמן הזה חושבין אותו ללילה, אבל לענין מר"ש ויוה"כ ואכילת מצה בליל פסח וכדו' לכל דבר שצריך לילה ודאי אין חושבין אותו ללילה ודאי אלא עד אחר צאת ג' כוכבים בינונים והיינו כל מקום לפי מקומו, ובמקומות הללו כמו א"י וסוריא וארץ שנער זמנו הוא כמו שני שלישי עשה אחר שאין השמש נראית עוד על הארץ.

וכיוצ"ב כתב **הגר"ח פלאגי** (בספרו לב חיים ח"ב סי' קל"ד) לענין תינוק שנולד בערב שבת אחר שקיעת החמה, דאין למולו בשבת א"כ נולד ודאי בלילה דהיינו משנראו ג' כוכבים בינונים ורופים ולא מפוזרים, ואם הוא יום המעונן עד שיצא הספק מלבו שהוא לילה ששיעור זה הוא כארבעים דק' אחר שקיעת החמה, וכתב דזהו מנהג עירו איזמיר יע"א וכן ראוי לנהוג ורובו ברור ופשוט.

וכיוצ"ב **בכף החיים** (סי' של"א ס"ק ל"ה) דמי שנולד בע"ש בזמן שאין עוד השמש נראית על הארץ אז הוי נולד ביה"ש ואין מילתו דוחה שבת וכמ"ש בשו"ע כאן וביו"ד שם אלא מלין אותו ביום א', ואין מלין בשבת א"כ נולד אחר צאת ג' כוכבים בנונים דאז הוי לילה ודאי כמ"ש רס"י תקס"ב ובכ"מ, וזמנם הוא כמו שני שלישי עשה אחר שאין השמש נראית עוד על הארץ כמ"ש לעיל רס"י רס"א יע"ש.

אולם בשו"ת **אור לציון** (ח"א י"ד סי' י') כתב דהמנהג דמהשקיעה עד עשרים ושבע דקות לאחר השקיעה חשיב ספק ונימול לתשיעי ולעשירי (אם היה ע"ש), ואחר עשרים ושבע דק' הוי ודאי לילה, ע"ש מ"ש לפרש טעם המנהג.

ובשש"כ (פמ"ו הערה מ"ה) כת' משמיה **דהגרש"ז** שנהגו להחמיר ולהחשיב בין השמשות עד כ"ה דק' אחר השקיעה. ומשמיה **דהחז"א** הביא להחמיר עד כשלשים וחמש דקות אחר השקיעה (וכן מובא משמיה דמחנן הגר"ח קניבסקי דהוראת החז"א היתה דכל שנולד בע"ש לאחר שלשים וחמש דק' מן השקיעה יש למולו בשבת, אע"פ שמעריב היה מתפלל יותר מאוחר).

[נכתב ע"י הרב ש.פ. שליט"א]

פניני מוסר

ענייני בטחון בה' (י)

עצות לקניית הבטחון

לזכור בכל פעולה שעושה שתלוי בהקב"ה - "... כי יש מי שבוטח בשל"ת בכלל, ומאמין כי הכל בידי שמים, ובוטח בו ולא יבטח באדם ולא בכוחו ושכלו, אך לא ישיב עיניו הבטחון אל לבו בפרטים, ר"ל בכל מעשה אשר יעשה,

על כן אמר בכל דרכיך דעהו, **בכל פריטי מעשיך בכל דרך ופעולה זכרהו והשב אל לבך כי לך כח ויכולת בפועל הוא ואיננו בידך ביד השם ותלה בו תקותך וצפייתך לחסד הש"י**, ובענין הזה אמר דוד ע"ה קויתיה ה' קותה נפשי נפשי לה'.

וזה הענין נכבד מאוד, וע"י ההרגל הזה תקבל הנפש המתאות אל הבטחון" (רבינו יונה משגי"ג, ג).

זה אפילו במעשים קטנים ופשוטים - "ודע כי יש אנשים שעניניהם אל השם במעשה גדול, כמו אם יבקשו לפרוש בים לסחורה או לצאת בשירה, ובמעשה קטן לא יזכרו את השם, מפני שהפועל קל בעיניהם וברור לדעתם כי יעלה בידם, או מפני שלא יגיעם הפסד מרובה אם יבטל המעשה הוא ולא יעלה בידם.

על כן אמר "בכל דרכיך דעהו", בדבר גדול או קטן, כי אחר שכל הפעולות תלויות ביד השם וכל ההצלחות בחסדו, חייב אדם לזכרו בכל מעשיו.

כי אם יצלה המעשה בידו, והוא לא זכר את בו את השם ולא נשא עיניו בו אל השם, הנה קצר בחוק העבודה". (רבינו יונה משגי"ג, ג.)
אמירות פסוקי בטחון בחזקתו, ובסגולתו - "נמצא כתוב בשם הגאון החסיד... הנקרא בשם מהר"ל מפראג, שיאמר כל אדם פסוקי בטחון כדי להרגיל עצמו בבטחון ואמונה, וזאת עיקר דת הישראלית, וצריך להתחזק בזה מאד מאד, ואחר אמירת הפסוקים יבקש מהשם יתברך שיזכרו להיות חזק מאד באמונתו ובטחון כרצונו יתעלה". (מצות הבטחון לה"ר שמואל הומינר, בהקדמה בשם ספר משפטי צדק)

- "עוד היה אומר המהר"ל מפי זקנו הגאון רבי חיים, שמקובל בידינו מהקדמונים שאמירת פסוקי בטחון מסוגלים לבטל כל גזירות קשות והיו אומרים פסוקי בטחון במערכות המלחמה ושמו בטחונם חזק בהקב"ה והיו ניצולים.
וכן מסוגל הוא לומר פסוקי בטחון לפני מר"מ וכל עסק שהוא". (מצות הבטחון שם ועי"ש שהביא רשימת פסוקי בטחון)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המועדים"